

HAMZA-NÂME ADLI ESERİN 72. CİLDİNDE TÜRK DİL TARİHİNİN GELİŞİM SEYRİ

Özet

XIV. yüzyılda yarı tercüme yarı telif olarak yazılmış olan Hamza-nâme'nin 72. Cildi, on dokuzuncu yüzyılda istinsah edilmiştir. Altı yüz yıl boyunca süregelen bu eser, Türk dilinin gelişim seyrinin izlenmesi açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. Türk dili açısından, diğer eserlerden farklı olarak üç önemli hususiyete sahiptir: cenk alanında yazılmış olması ve müellifinin telifinden altı yüz yıl sonra istinsah edilmesidir. XIV. Yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi'nin henüz standart bir imlaya sahip olamayışı ve ancak İstanbul'un fethinden sonra ölçünlü bir dil olması, o devirde yazılan pek çok eserin Eski Türkçenin özellikleriyle yazılması ve o dönemden özellikler taşımasına sebep olmuştur. Buna ilaveten Hamza-nâme'nin 72. Cildinin Türkiye Türkçesi dil özelliklerinin tamamen standartlaşması esere dil tarihi açısından çok önemli bir hususiyet kazandırmaktadır. Tarih sahasında yazıldığı için, edebiyat ve sanat kaygısı gütmeyen eserin dili sadedir. Tarihi Türk bilim diline tanıklık eden yazma nesir eserlere, genelde ilmî eserlere, özelde ise özellikle sağlık ve tarih alanındaki eserlerin yazımında, istifadenin daha kolay olması için sade ve yalın Türkçeye önem verilmiştir. İlk dönem Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış eserler, tarihi Türk bilim dilinin gelişim seyrinin ve evrelerinin izlenebilmesi bakımından, gerekli, önemli ve zengin söz varlığı ve dil özellikleri barındırmaktadır. Hamzavî'nin anlaşılır bir dil ve sade, akıcı bir üslup ile yazdığı eser, bilim tarihi ve bilim dili açısından önemli bir kaynaktır. Hamzavî'nin ilmî eserini sade bir dil ile yazmaya gayret etmesi, özellikle halk deyişlerine, deyimlere, konuşma diline ve nakillere yer vermesi eseri dil özellikleri bakımından önemli kılmaktadır. Eserde, hemen hemen tüm fiil çekimleri olumlu ve olumsuz tabanlarda yapılmıştır. Fiil çatıları ve fiilimsiler çok yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Bu kadar zengin bir söz varlığına sahip bir eser, Türk dilinin tarihi için dikkate değerdir.

XIV. yüzyılda yazılmış olan Hamza-nâme'nin 72. Cildinde standart bir imlâ kullanılmamıştır. Dönemin önemli eserlerinde görüldüğü gibi, Hamza-nâme'de de Arap ve Fars dillerinin etkileri oldukça görülmektedir. Arap-Fars imlâ geleneği esere hâkim olsa da, metinde yer yer Türkçe kökenli aynı kelimenin farklı biçimlerde yazıldığı görülmektedir. Bu durum, XIV. yüzyılda ölçünlü Türk dili normlarının henüz tam olgunlaşmamasından kaynaklanmaktadır. Hem Eski Uygur imlâ hem Arap-Fars imlâ geleneğine göre yazılmış bazı kelimelerin ikili yazım şekillerine de tesadüf edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe unsurlar, Köktürkçe, Uygurca, Oğuzca, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Hamza-nâme'nin 72. Cildi

Development Process of Turkish Language In Hamza-name's 72. Volume

Abstract

Hamza-name 's 72. volume, which was written as a semi-translated semi-copy in the 14. century, was copied in the 19. century. This six-hundred-year-old work is very important for the development of the Turkish language. It has three important features according to unlike the other works in Turkish language: it was written in the war area , and was copied after six hundred years by the it's writer. Because of the fact that 14th century Old Anatolian Turkish did not have a standard spelling, and it was only a standard language after the conquest of Istanbul, so many works written in this period were written with the Old Turkish' features. Because of the fact that Hamza name's Turkey Turkish's features have been standardization, it gives very important characteristics according to language history, too.

Because of the fact that it is written in the history, the language of the work doesn't have literary and art concern, it is clear. For making easy to write prose works which are the reference for Turkish historical science language, generally scientific, but especially making easy to write the works about health and history, preferred a clear and fluent Turkish. The works written in Old Anatolian Turkish' s first period have important necessary and rich vocabulary and language features for following the development and stages of the Turkish scientific language history. The work which was written by Hamzavi with an understandable clean and fluent style, is an important resource for the history of science and the language science. Hamzavi's effort to write her scientific work with clean language; and giving translations ,especially folk tales, idioms and speaking language, makes it important according to language features. There are all positive and negative conjugations in the work.

Voices of verbs and conjugations are used so much. The work with such a rich vocabulary is important for the Turkish language's historical development. A standard spelling was not used in the Hamza-name's 72. volume which was written in the 14th century. As the other works of this period Hamza name has Arabic and Persian language effects. Although the Arabic-Persian spelling tradition is dominant in the work, it is seen that the same Turkish origin words was written in different forms in the text. This situation causes because of the fact that Turkish language norms haven't matured yet in the 14th century. It is observed that there are some double words which are written according to both the Old Uighur spelling and the Arab-Persian spelling tradition, too.

Keywords: *Old Turkish features, Gokturks language, Uigur, Oguz, Old Anatolian Turkish, Turkey Turkish, Hamza Name's 72. Volume*

1. Giriş

Diğer pek çok dil gibi Türk dilinin hayat hikâyesini de tarihî koşullar belirler. Yaşanan tarihsel olaylar cemiyetleri ve bireyleri nasıl şekillendiriyorsa aynı durum diller için de geçerlidir ve canlı bir varlık olan dil de bu duruma maruz kalmaktadır. Tarihsel olayların daha hızlı geliştiği ve yaşandığı coğrafyalarda, diller de o konuşurlarının kaderini paylaşarak aynı maceraları yaşamaktadır. Yaşanan büyük olaylar ve tarihsel süreçler bazı dilleri daha önemli kılar, onlara gelişim ve yayılma sahası açar, kimi dilleri de dar bir sahaya sıkıştırır, gelişimine set çeker, itibarsızlaştırır ve zayıflatır. Sosyo-dil bilimin bir disiplini olarak kabul edilen toplumsal tarih, aslında bir dil tarihidir. Diller ve toplumlar arasındaki ilişki birey ve toplum yani cümlenin öznesi ve nesnesi gibidir, bu iki unsuru birbirinden ayırmak veya izole etmek mümkün olmadığı gibi, dili ve toplumun düşünme tarzının, mantığının bir parçası ve biyolojik kimliklerinin önemli bir tarafını oluşturan dil, cemiyetin ayrılmaz bir parçası, etkileyeni ve etkilenenidir.

Türk dilinin belgelerle yazılı takip edilebilen ilk dönemi VII. yüzyılda Köktürk alfabesi ile yazılan Orhun yazıtları ile başlar ve yazmalı dönem olarak kabul edilir. Eski Türkçe, VII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar yaygın olarak kabul edilen dönemdir. Köktürk devletinden sonra yeni bir din ve uygarlıkla Uygur Türkleri tarih sahnesine çıkar ve Türk yazı diline çok zengin ve önemli yazılı eserler kazandırır. Eski Türkçenin en çok ve önemli eserleri Sekiz Yükmek, Altun Yaruk, Irk Bitig, Kalyanamkara ve Papamkara Uygur metinleridir. Eski Türkçe, Türkler'in İslâmiyetin kabulünden önce Yukarı Yenisey, Orhun, Aral gölü, Talas, Maverâünehir, Moğolistan coğrafyasının büyük bir bölümü, tarım bölgesi ve yakınlarında kullandıkları Türk dilidir. Türk milletinin sosyal yaşamı, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik açıdan ve inançları bakımından Eski Türkçe, Kök-Türkçe ve Uygurca olarak iki ayrı alanda değerlendirilebilir.

Batı Türkçesi (Oğuzca), yani Türkiye Türkçesinin/Modern Türkçenin izleri Uygurcada da bulunmakta fakat dil özellikleri açısından Kök-Türkçenin devamı olarak görülmektedir. Oğuzlar, Anadolu'da tam bir yerleşik hayata geçerek Anadolu'yu yurt edindiler. Konar göçer Türk kültürü, İslam kültürü ve Anadolu kültürü ile harmanlanan çok zengin terkipte yerleşik bir yaşam tarzının kazanımları olan çok yönlü, zengin, farklı ve değişik fikir akımlarını sentezleyerek dönemin kültür ve sanat hayatına hem tercüme yaparak hem te'lif eserlerle Türk İslâm uygarlığını inşa ettiler. Anadolu'da ve diğer Osmanlı coğrafyasında, birçok ilmî sahada Türk Rönesans'ı yaşayan Oğuzlar, Oğuz lehçesini de yüksek ölçünlü bir dil seviyesine çıkarmayı başardılar.

Her ferdin bir yaşam tarzı, düşünme biçimi vardır. Onu fert yapan tüm hususiyetler aynı şekilde toplumu millet yapan unsurlardır. Türk milleti, hareketli, aktif ve çevik bir yapıya sahiptir. Eski yaşam tarzı olan konargöçer yaşam bu yeteneğe zemin hazırlayarak, Türk milletinin bu hususiyetlerinin inkişafına ivme kazandırmıştır. Türk dili, yaşam tarzına bağlı olarak onunla aynı düzlemde ilerleyip gelişir. Ayrıca, çok geniş ve zengin bir coğrafyaya yayılan Türk milleti tarihine bağlı olarak karşılaştığı uygarlıklar, kültürler, diller ve beslendiği farklı kaynaklarla 8. yüzyıldan Oğuz Türkçesinin ölçünlü bir dil düzeyine çıktığı 16. yüzyıla kadar yaşanan tarihî süreçte, Türk dili, doğal olarak pek çok değişim yaşayarak gelişim sürecini tamamlamıştır.

Sonuç olarak, VIII. yüzyılda yazılan Türkçe metinlerden XIX. yüzyılda yazılmış bir bilim, kültür, edebiyat, sanat, tarih ve öğretim dili düzeyine ulaşmış Türkiye Türkçesi ile istinsah edilmiş Hamza-nâme adlı eserde Türk dilinin uzun periyodlu tarihî gelişimi ve süreci müşahede edilmektedir. Türk milleti bin yıllık (VIII - XIX yüzyıl) yaşamında, bir tarafla doğuya kök salarak yönünü de batıya çevirerek, maddi ve manevi kazanımlarla büyük bir terkip oluşturdu ve başarılar elde etti. Siyasal olarak Osmanlı devletinin beş kıtaya yayılmasıyla gücün zirvesine ulaştı. Bu siyasi güç ve başarı, doğrudan Türk dilini etkileyerek ve geliştirerek işlevsel, sözvarlığı zengin bir dünya dili olmasını sağladı. XIX. yüzyılda dil normları standartlaşmış Türkçede Hamza-nâme, istinsah edilerek Eski Türkçenin izleri, Eski Anadolu Türkçesi'nin gelişen dil özellikleri ve Türkiye Türkçesinin tarihî ve doğal gelişimi dikkate alındığında XIX. yüzyıl "Yeni Türkiye Türkçesi'nin gelişimini büyük ölçüde tamamladığı bir dönem olduğu müşahede edilmektedir.

A.von Gabain, Eski Türkçede bu güne kadar hangi kavmi unsurlara ait olduğu tespit edilemeyen beş ayrı lehçenin izleri bulunduğunu belirtmiştir, bu lehçelerden yalnız ikisini *y* ve *n* lehçeleri olarak nitelendirmiştir (Gabain, 2007). Anlaşıyor ki, Köktürk, Uygur siyasi idarelerinde birden fazla Türk halklarının yer aldığı ve bu devrin yazı dili ürünlerine, o eserlerin yazıcıları aracılığı ile farklı Türk unsurlarına ait çeşitli ağız özelliklerinin de girmiş olması, bu dönemdeki lehçe ayrılıklarının başlıca dayanağı olmuştur (Korkmaz, 1995). Oğuzların, bu farklı Türk unsurlarından biri olması kuvvetle muhtemeldir.

XII-XIII. yüzyıllarda yazılmış olan dinî nitelikteki karışık dilli eserlerin bu görüş açısından yeniden incelenmesi, son yıllarda bunların sayısının biraz

daha artması ve bu eserlerdeki karışık dil özellikleri ile Kaşgarlı Mahmud'un Oğuzcanın XI. yüzyılın ikinci yarısındaki dil yapısı üzerine verdiği bilgiler arasında büyük bir uygunluk bulunması, Oğuzcanın XI-XIII. yüzyıllar arasında ışık tutmuş ve bu dönemdeki sesi oldukça sıyırılmış bulunmaktadır. (Korkmaz,1995,s.206).

“Anlaşılan o ki, XI -XIII. yüzyıllar arasında Oğuzca dil özelliklerine uygun yazılmış tam özgür bir eser yok ise de Kök-Türkçe, Uygurca ve ayrıca Karahanlı döneminde yazılmış eserlerde, Oğuzca dil özelliklerine yer verilmiştir” (Adıgüzel,2018,s.8).

Oğuzcanın tarihî seyrini ve gelişimini Batı Türkçesi, yani Türkiye Türkçesi temsil etmektedir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularının, devlet idaresinde Arapça ve Farsçayı kullanmaları ve Türkçe yazı diline önem vermemeleri sonucu bu iki Oğuz devletinde Oğuzca tarihî bir gelişim sergileyemedi. XIII. yüzyıldan itibaren Oğuz beylerinin Türkçeyi idare dili, yani resmi dil olarak kullanmaya başlamaları, siyasal iktidarı güçlenen Oğuz beylikleri ve bu beylikler içerisinde bir imparatorluk kudretine ulaşan Osmanlı devleti ile birlikte Oğuzca da diğer bazı işlek Türk dilleri gibi başarılı bir yazı dili olma özelliğini kazanmış oldu. XIII. yüzyıldan itibaren Oğuzca eser yazma, hızla artarak devam etti. Oğuzcanın devamı olan (Eski Anadolu Türkçesi) Türkiye Türkçesi, Türk dilleri arasında ileri düzeyde bir ölçünlü dil olma özelliğini XV. yüzyıldan itibaren kazanmaya başlamıştır. İstanbul'un fethi ile birlikte ileri düzeyde bir yazılı dil olan Oğuzca (Eski Anadolu Türkçesi) ile her edebî türden ve diğer ilmî disiplinlerden sayısız eser yazılmıştır. Oğuzlar, Anadolu'da, tam bir yerleşik hayata geçince bu yaşam tarzının gerektirdiği çok yönlü, farklı ve değişik fikir akımlarını benimseyerek, dönemin kültür hayatına hem tercüme yaparak hem te'lif eserlerle Türk İslâm uygarlığını inşa etmişlerdir. Birçok ilmî sahada *Türk Rönesans*'ı yaşayan Oğuzlar, Oğuzcayı da ölçünlü bir dil seviyesine çıkarmayı başarmışlardır.

Hamza-nâme adlı eser, Hamzavî tarafından yazılmış, Peygamberin amcası Hamza'nın savaşlarını anlatan yarı efsane yarı halk hikâyesidir. Hamza-nâme'nin ana teması ve fikir yapısı, İslam'ın yayılması ve cenklerdir. Bu eser, halk edebiyatı, savaş sanatları, tarih ve coğrafya gibi birçok disiplini bir arada barındıran ansiklopedilerdir. Hamza-nâmelere ansiklopedik bir husus kazandıran; efsane, destan, tarih, halk edebiyatı, dil ve genel kültür gibi çok zengin disiplinlerle Hamza-nâmelerin ilişkili olmasıdır.

Hamza-nâmeler, bir bakıma geleneksel halk söyleşilerinin, tarihin, savaş sanatlarının zengin bir söz varlığı ile kaleme alınmasıdır. Bu eserler, ayrıca İslam uygarlığının yayılması ve ortak bir İslam değerlerinin gerekliliğine ve önemine de değinmektedir.

Türkçe Hamza-nâmeler sözlü edebiyattan yazıya Hamzavî tarafından ilk defa kaleme alınmıştır. Hamzavî, Divan şairi Ahmedî'nin kardeşidir. On dördüncü yüzyılda yaşayan Hamzavî'nin asıl ismi bilinmemektedir. Halk tarafından beğenilerek okunan ve kıraathanelerde, köy odalarında anlatılmıştır. Halk arasında büyük bir ilgi kazanan "Hamza-nâme" adlı cenk eseri dolayısıyla, Hamzavî mahlasını alarak önemli bir şöhrete kavuşmuştur (Yelten,2014,s.9).

Eski Anadolu Türkçesi'nin sade dil ile yazılmış nesir örneklerinin ilklerinden olan Hamza-nâmeler ilk defa Hamzavî tarafından kaleme alınmıştır.

İncelenen eser Hamza-nâme'nin 72. Cildinde, Eski Türkçenin izleri, Eski Anadolu Türkçesi'nin gelişen dil özellikleri ve Türkiye Türkçesinin tarihî ve doğal gelişimi hem sözvarlığında hem de pek çok kelimedede müşahede edilmektedir.

Eser, Eski Anadolu Türkçesine 14. yüzyılda kazandırılmıştır. Bu çalışmada, külliyatın 72. cildi konu edinilmiştir. İncelenen metnin müstensih nüsha olduğu; [99/b] (15) [Derkenar:] Sene bin iki yüz yirmi yedi senesi Rebûlevvel'in on üçüncü gece Salı gecesi saat dokuz buçukda şevketlü efendimiz dünyâya bir erkek evlâdı dünyâya teşrif eyledi. Hak teala tül-i ömür ile mu'ammer eyleye âmîn. Bu alıntıdan anlaşılmaktadır. Hicrî 1227, Miladî 1812'ye tekabül etmektedir.

Araştırma Etiği

"Hamza-Nâme Adlı Eserin 72. Cildi'nde Türk Dil Tarihînin Gelişim Seyri" adlı çalışmanın tamamen kendi çalışmam olduğunu, bilim ve araştırma etiğine aykırı herhangi bir durumun söz konusu olmadığı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi, makalede yayın ve araştırma etiğine uyduğumu kabul ve taahhüt ederim.

2. İNCELEME

Köktürkçeden kalma dil özellikleri ve Eski Uygur imlâsının metinde bulunması, Eski Türk hususiyetlerine ulaşmada önemli bir görevi görmektedir. Eski ve Orta Türkçede kullanılan sözvarlığı:

anlar: Onlar.

hâreket itme, ço anlar birbirleriyle ceng itsünler. 6a5

ayırt-: Ayıtlamak, ayurtlamak.

Cüneyd turuñ ayırd olalım diyü gördi olmadı. (13) Tığların Öüryân idüb üşdiler.47b13

azdır-: Değıştirmek.

Fâlib (2) oldın yoğ dime ısmarlaşmışdur. İkincisi azdırmandur eytdi. 113b1

bağır: Karaciğer (Ciğerler).

şagrısına (2) yandı, ammâ gine olmayub omuzından iki bağı ortasına (3) varınca 12b1

barmaq: Parmak.

tığ kayub omuz başına dört barmaq kadar zaħm urdı. 130b3

birle: İle.

taÖzİm birle getürüb kondurdı3b14

bol-: Olmak.

Sultân-ı ÖAyyâr'anı incitmek anda (5) bolsun o da bizüm ihsânımız ile geçinür" didi. 31b4

bürü: don, elbise, torba.

toz bürüye düşdi. 64a10

çöker-:

ÖÖmer'de siyâsete (14) çökermezler. 78b13

çün: İçin.

Çün gice geçüb şabâh oldı 27a3

degil-: Değmek, ulaşmak.

Hâsılı gine bunlar gün kubbe-i felege degilince ceng itdiler.27b2

degin: Denk, -e kadar.

birbirlerine karşıub aḥşama degin cenk itdiler. 42b14

di-: Demek.

Eger (4) baña elbetde dise ben de yoḡ dimezdüm bile (5) giderdüm
103a3

diyü: Diye.

nice (13) kıyduñ ḡoluñ ḡoruma dimi diyüb sövmege (14) başladı.
77b12

er: Er, erkek.

Er bulunmaz mı kıyās idersin ḥamle eyle gör ki saña yanarum 33b15

erlik: Erkeklik.

Sen beni gör erlik budur ki (7) eşrleri bend zorbalıḡ ile alasin
dimiş.128a6

eyt-: Söylemek.

Ol gice Şâḥib-ḡırān beglerine vaśiyyet (5) idüb eytdi: Begler eger
baña bir ḥatā olursa 26b4

eyü: İyi.

Ammā eyü ḡarb yidi. 73b2

gine: yine, tekrar.

Erc dilediḡüm başına ura, gine urmayub (15) üzerine atıvirdi 11a14

güleḡ-: Güreşmek.

Zerrin-i Ḳubā ḥod nóola bre cefākār beni ḡaşduñ (15) öldürmek idi
diyüb güleḡdiler. 29b14

ıraḡ: Uzak.

hele gelüb ıraḡdan seyre turdı.25a8

içre: İçinde.

üç sāŖat içre śihḥat buldı. 20a15

imdi: Şimdi.

Erc, “yā öyle mi imdi nevbet senüñdür 13a3

ir-: Ermek.

ØAyyār’dur ki bundan dañı āğüb (2) işleri vardur ki Øağıllar irmez.
39a1

irtesi: Ertesi, sonraki.

Dañı irtesi gine meydāna (2) gelüb iki taraftan saf bağlayub urdılar.
43a1

it-: Etmek.

baba oğul (12) ikindi zamānına gelince ceng itdiler.19a11

iy: Ey, seslenme ifadesi.

İy nerre gel müslümān ol yoħsa 74a14 ne řanlar dökicekdür 77a14

řařan: Ne zaman.

her řařan anlara fırsat 42b2

řař-: İtmek, vurmak.

atlu 42b10 Göre şaşıncaş arı (3) řāvurlar şaşındı çoķ kıızıl řu aķıdır.
44a2

řanda: Nerede.

Her řanda varsalar anlar řurarlar anlar bozarlar 123b6

şanğı: Hangi.

Ben ise (13) bāyrın şanğı oğluna virürsin 7a12

şarıl-: Karılmak, karışmak, karıştırılmak.

Birbirlerine şarılıb şatıldı.35a1

řarındař: Kardeř.

hem süt şarındaşıdur dirler didi 55a1

kimesne: Kimse, herhangi biri.

bir dürlü kimesne karşı turmayub cevāb virmeyüb didiler. 110b9

ko-: Koymak, bırakmak.

Şehbāzum (3) gel serkeşlige ko bizlere yara 112b2

kod-: Koymak, bırakmak.

baş kodı. 4b2 baş koyub 7b14

nóolasın: Ne olasın.

nóolasın tġġ çekme bende çekmeyüm didi.41b9

ol: O, üçüncü tekil kişi.

Erc'ün ol gün itdiği erliklere ĥayrān 13a13

öyle: Öğlen.

žulemātılar içinde Behzād ile öyle vaqtı olunca (9) cenk itdiler,68a8

şāgrı: Deri, post.

şāgrısına (2) yandı, ammā gine olmayub omuzından iki bağı ortasına (3) varınca 12b1

segir-: Sıçramak, atlamak, seğırtmek.

ÖÖmer ÖAyyār öteden (12) segirdip Kerb'i meydāndan ħapdı. 13a11

sencileyin: Sen, sana.

Sencileyin bahādıra ĥġle (10) itmek 84b9

şol: Şu.

ÖÖmer ÖAyyār'a baħub var şol oğlına (2) söyle 42a1

söyleş-: Konuşmak.

Bunlar ile (8) söyleşmek müşkil ancak didi, 55a7

süsüş-: Dürtüşmek, tolaşmak.

BedġÖü'z-zamānda kendüni zemġne (4) atub bir zamān aşığı yukarı süsüşdiler. 127a3

tağ: Dağ.

İrtesi tağı muhāsara eytdiler. 100a9

taşra: Dışarı.

Server kendin cemŌ idüb kıaddin rāst kılub (4) rahşın sürüb tozdan taşra çıkdı. 45a3

tuy-: Duyulmak.

Ƙorıkdı ki (14) rāzum tuyula diyüb, döndi. 18b13

tün: Gece.

Mużaffer Şāh (14) dahı dönüb tündiler. 112a13

uğur: Tek sefer, bereket.

iki deryā mişāl Ōasker bir uğurdan yirlerinden (8) turub 59b7

ur-: Vurmak.

bir teber urdı 9a14

vir-: Vermek.

İy şehzāde ne var idi çünkü giderdük (2) bize dahı haber virsen olmaz mıydı? 106a1

yabandan: Yabancı.

Āferİn (12) Lenduhā güzel buyurdıñuz bu da yabandan degüldür hele görelim. 111b11

yabız: Zayıf, güçsüz.

Şāhımız nice olur (5) ise bizlerde anlara yabız didiler.50b4

yeg: Daha iyi.

Zerdün Şāh neylesun ölmekden dirilik (4) yegdür. 89b3

yidi: Yedi.

Bu uslüb üzre (8) yidi gün ceng idüb kıŌide üzre üç gün saydı. 22a7

yigirmi: Yirmi.

Tā ki cengleri yigirmi yidi (10) güne vardı. 22a9

yir: Yer.

LaŌIn bu yiri sen gūyā begenmedūñ mi 124a6

yürünci: Yürüyen, yürüme işini yapan.

ŌAskerūñ yürüncileri Šāhib-ķırāna (7) gelüb 118a6

Anlardan intiķāmımız (5) *alavuz* diyüb, bunu birkaç gün ziyāfet eyledi.37b4

mübārek cemālini görüb hūzūrında [93/a] (1) ğazālar idevüz. 92b15

- “Çok yüksek sayılar, küçükleri büyüklerin önüne getirmek suretiyle çoğaltma yoluyla teşkil edilir (Gabain,2007, s.75)”. İncelenen eser Hamza-nâme'nin 72. *Cildi'nde*, Eski Türkçede kullanılan sayı sistemi kullanılmıştır: Šāhib-ķırān Ōaskerine ķarışub ķırķ kerre yüz biñden (5) ziyāde olub Süleymān bārgāhı mālāmāl olub doldı.32b4
Hemān yirūñüzden otuz kerre yüz biñ (9) Ōaskerdür, 34b8

- Metnin iki yerinde, Orhun Abidelerinde olduğu gibi, bulunma hāli eki, çıkma hāli eki görevinde kullanılmıştır:

BaŌdehu ķoca Šāhib-ķırān bir zamān Ōarz hūner (2) itdükde, soñra naŌre urub meydāna mübāriz diledükde 49b1

Gencāb ile Dāvūd Šāh belĭ öyle (5) meşhürdur, Ōaskerde soñra görünmez ile nice erliklerin (6) görüb inanduk didiler. 55a4

- İncelenen eser Hamza-nâme'nin 72. *Cildi'nde*, Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine, Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesi dilsel gelişim seyri yüksek bir evrede gözlemlenmektedir:

Bildirme (Haber) kiplerinin çoğu fiil tabanlarında olumlu ve olumsuz olarak çekimlendiği gibi gelecek zaman -ecek/ -acak ve şimdiki zaman - (i)yor'un; eserde kullanılması da bu gelişmenin somut örneklerdir:

Ħuśuśā ŧimdi bu ođlanı (13) bunda űzerűme hempā ŧodı, ben dilemedigűm (14) idemiyorum. 98a12

baŐdehu dűnűb Erc'e eytdi: Varıyorum. 19b12

bir laŐĦn daĦı girdi. Nűr (11) u'l-dehrűn űĦin alub eytdi: Ħy āfĦtābuĦ (12) Ħıŧmına uđrayacađ. 77b10

BedĦŐ ile (5) ŧođ getűrdiműz keħe gibi didiler hem űyle olacađdur. 93b4

- İncelenen eser Hamza-nāme 'nin 72. Cildi'nde, Dudak uyumu evresinin henűz bulunmadıđı Eski Anadolu Tűrkħesi (13.-16. yűzyıllar) devrinden sonra 17. Yűzyıldan itibaren dudak uyumların oluŧmaya baŧladđđı bir geħiŧ evresi niteliğindedir. 18. yűzyılda bu uyumların artık olgunlaŧmaya baŧladđđını sűyleyebiliriz. Bu geliŧim eserdeki ikili kullanımlarda műŧahede edilmektedir:

Ejder bend naŐre urub űĦin aldı.14a7

BedĦŐű'z-zamān űĦűn alub cenge baŧladılar. 126b7

ŧannum budur ki sen benűm *ođlum* Erc olasın 18b3

Yođ elinde bugűn *ođlumuĦ* intiħāmuĦ almayınca (3) dűnmem 13a2

Őasker birden yűrűsűn (5) *ħođluk* erligi bozar dirler. 34b4

siz gitdűkden (11) űoĦra *ortalık* ħayrı Őālem olur. 93b10

Server ne idi, (12) bu ŧadar *yavuzluk* bizlere kĦnűn mi vardı.29b11

ŐŐmer'de (2) nűola sultānum *ķulluk* idelim. 54b1

Nedűr bunuĦ aŧĦ niħűn bűyle yol (7) űzere *turursuĦuz*. 110b6

Ħudā ħayır vire űoĦra sizler de *varasuĦuz*. 123a6

ŐŐmer ŐAyyār naŧıl kimsedűr ne yāvuz (9) *ķorkayorsuĦuz* ŧundan didi.55b8

ŧavaŧlar ŧehrinűn ħāđ orta yirinde *aŧmıŧsuĦuz*. 116a2

- İncelenen eser Hamza-nâme'nin 72. Cildinde, Çağdaş Türkiye Türkçesinden farklı olarak önce birinci teklik şahıs istek eki kullanılmış daha sonra şart eki -sa kullanılmış:

iḳtiżā idemse ism-i aŖzam oḳuyub vüçüdın luzüm iderüm 112b11

- İncelenen eser Hamza-nâme'nin 72. Cildinde, Çağdaş Türkiye Türkçesinden farklı olarak geniş zamanın z'li olumsuz biçim kullanımı birinci şahısta da görülmektedir:

iste-mez-ü-m 69b10

- Türk diline özgü bir kelime çeşidi olan zarf-fiilin kullanımı Eski Türkçede olduğu gibi metinde tüm eklerinin çok yaygın bir kullanımı müşahade edilmektedir: Yaygın olarak kullanılan **-(y) ub/ -üb'**ın yanında, **-ib/-ib** de tercih edilmiştir: giderib 3a8 dönderib 105a3 gözedip 54a11

-(y) ub/ -üb: ayırd [2/b] (1) olamayub, āhir birbirlerinden ayrılıub
Erc anda (2) ḳalub Nūru'l-dehr ol aradan revāne olub Gerşeşb
(3) ābāda gelüb ḳarār eyledi, 2b1

Ol (8) demde ŖAdlan'uñ Ŗaḳlı başına gelüb silkinüb kemeri ḳırılıub (9)
yire düşdükte Erc kemeri üzerine atub ḡayrı (10) muḳayyed olmadı 9b8

– (y) u/-(y)ü: nice (13) ḳıyduñ ḳoluñ ḳoruma dimi diyüb sövmege (14)
başladı. 77b12

-(y)IncA: Yaḡmuş-ı laŖİn bu cevābları nāme derūninden ḡuş idince gözleri
(13) cihānı görmez 114b12

–dıḳda/-dikde/- duḳda/-dükde: Ḳubā'ya rāst gelüb Esed, laŖİni gördükde
gerindi, dert oldı. 116b10

-a: gele 112b2, Ḥamza'nuñ tİḡinden (3) ḳaça ḳaça anda gelüb, düşmişlerdür.
39b2

-(i)ken: Helhale nām şehriyār (3) ile ben ceng iderken öldür. 6b3 taht üzre (4)
seyr iderken 6b4

-ArAK: tabl-ı hānelerine dönerek (7) gelüb geçdiler 4a6 tuğaların zemİne (2) saçılarak geçüb 19b1

➤ Eski Türkçe Mani yazısında ı-, i-, (l) elif yerine (ع) Óayın yazılır (Gabain, 2007,s.23). Hamza-nāme'nin 72. Cildi'nde (l) elif yazılması gereken kelime başı bazı vokaller (ع) Óayın ile yazılmıştır, bu durum Uygur imlâsı etkisiyle mi, yoksa müellif veya müstensihden kaynaklanan bir hata mı bilinmiyor:

gözlerinde alevler (9) çıkub altındaki rahşın beli hāllāc yayına döndi. 64a8

Yağmuş-ı Zengi toğsan (10) dört arş kıaddıyla filin sürüb 115a8

Ayıb degüldür.130b10

➤ “k'nin yahut da h ve k'nin her iki şeklinde de fark gözetilmemiştir. Aynı şekilde, d ile (seyrek rastlanan) đ yahut da t ile çok seyrek geçen t arasında hiçbir fark tesbit edilememiştir.” (Gabain, 2007, s.23). Gabain'in tespitleri, Hamza-nāme'nin 72. Cildi'nde bu sesler ile ilgili birçok kullanıma müşahede edilmektedir: *Ahşam* idi, (2) tabl-ı asāyiş çalub dönüb kıondılar. 15b1 tİz yüri (9) gidelim, *yoħsa* şimdi yumrucak ezerüm 16a8 Güzel ceng itdün diyüb pars *ohşār* (12) gibi *ohşayub*, baÓdehu dönüb 19b11

k'nin yerine “ğ” tercih edilmiş:

Zİrā Yağmuş-ı Zengi'nün Óaskeri çog ıdı.127a7

diyüb söyleşüb az *goşub* 12b13

➤ “a- 'nın kaidesiz (defektiv) yazılışı ve iç sesteki ünlülerin yazılmaması muhtemelen, bir ünlü indirgenmesine delalet eder (Gabain,2007,s.23).” Bu dönemde Eski Anadolu Türkçesinde dil normları tam bir kesinlik kazanmadığı için iç sesteki ünlülerin yazılmasında bir netlik olmamakla birlikte daha çok yazılmamış biçimleri müşahede edilmektedir. Metinde, *يمرجه*, iç seste u (و) kullanılmamış biçiminde kullanımı bulunurken, oysa iç seste u (و)'nun işaretlendiği kullanımlar da mevcuttur: *يومرجه*, şol yāvuz erin yumrucasın ezeyüm nice bir (5) begleri döger 16a4 yoħsa şimdi yumrucak ezerüm 16a9 Mülket yumrucasın (7) ezeyüm de götüreyüm didi. ÓÖmer yoğ yumruca (8) ları tursun 87b7

➤ “Yapısını kesin olarak bilmediğimiz iki heceli kelimelerin ikinci hecelerindeki ve bazı tek heceli kelimelerdeki (aslî) i ünlüsünün komşu seslerin tesiriyle yuvarlaklaştığını görüyoruz. Fakat bu gelişme kesin değildir, çünkü aynı kelimenin her iki şekli de aynı metinde bulunabilmektedir.

➤ Kapalı /é/ nin tespitini güçleştiren en önemli husus, yazıda bu sesi gösteren belirleyici bir işaretin bulunmayışı gelir. Bazı araştırmacılar, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde /i/ ile yazılan sesi kapalı /é/ olarak okumayı benimserken bazı araştırmacılar da kuvvetli bir delilin bulunmaması nedeniyle metinlerde /i/ ile yazılan bu sesi yazılışına bağlı kalarak okumuştur (Özkan,2013,s.99).

İncelenen metinde kapalı é sesini belirten bir imlâya rastlanmadığı için ikinci yolu izlendi.

➤ İncelenen eser Hamza-nâme'nin 72. Cildinde, ilk hecede veya kelime başında /i/ ünlüsü taşıyan bazı kelimelerin bu sesleri koruyamayarak bugün /e/ye dönüşmüştür:

9b/1 ide ایده, 71aa/13 itdi ايتدي, 128a/11 virmez ويرمز, 129b/10 gice كيجه, 115a/8 irtesi ايرتسى, 127a/15 eyü ايو

➤ İncelenen metinde genellikle –dUr eki ve bir defa durur kullanılmıştır:

oldurur 121a10

Not: Bildirme eki -dur/ -dür metinde yoğun olarak kullanılmakla birlikte standart kullanılmamıştır, -dır/-dir kullanımının da yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir: girsin (4) meydāna görelim nasıl dilaverdir 8b4 Belî vardır. 16b13 Bunlar kimlerdür, (11) ne hoş kişilerdir 54b10 bunlara cevāb vermeye bu nasıl işdir? 67a3 İy Őāyyār nedir (11) bunlar 108a10

➤ İncelenen metinde üçüncü tekil şahıs zamiri *ol* biçiminde dört yüz iki, *o* biçiminde dokuz defa kullanılmıştır:

O gice iki yüz 8a11,

Üçüncü tekil şahıs zamiri *ol* ve *o* biçimleri, aynı cümlede bir arada kullanılmıştır:

Meger Ĥamza o gence ÖÖmer ŐAyyār (14) Őikār koğub giderken ol araya uğradılar.23a13

➤ İkizleme/ikileme: Metinde Türk dili cümle yapısına uygun olmayan kullanımlara tesadüf edilmiştir: Ĥamza-nāme'nin 72. cildinde Fiilimsilerin işlevsel olarak kullanıldığı ve özellikle isim-fiil -a, -e ve zarf-fill -üb, -ub ekiyle çok fazla ikileme yapıldığı tespit edildi. Eserde kullanılan ikilemeler daha çok durum zarfı olarak kullanılmıştır. Eserde, ikileme /yineleme yapılarının dört ayrı özellikte kullandığı tespit edildi:

Tabl-ı ārām (12) çalınub dönüb kıondılar. 83b11

ol diyüb tezkire içre (8) yarub çıkub gitdi. 108a6

Türkçe kelime tekrarı olan ikilemeler kullanılmış:

bir bir ĥikāye eyledi 3a13

birer birer gelin 10a2

bölük bölük (15) tenhā Őikāre binmişler. 22a14

başka başka hediyeler 30b5

Türkçe ve Farsça kelime tekrarı olan ikilemeler bir arada kullanılmış:

muşt mušta, yağa yağaya āhir kemer kemere oldılar.11a9

Erc menŐ idüb bir daĥı bir daĥı... 12a13

Farsça bir veya iki ayrı ikilemenin bir arada kullanılması ile ikileme oluşturulmuştur:

yek-ā-yek tā ki güneş kubbe-ı felege degilince ŐažĤm ceng itdiler. 10b9

fili helāk olub zĤr-ü zeber oldı. 15a10

BaŐdehu yek-ā-yek gūn-ā gūn 18a1

Arapça bir veya iki ayrı ikilemenin bir arada kullanılması ile ikileme oluşturulmuştur

senüñ gibi ħeseb neseb (11) pehlevānlar ve şehzādeler gāşiye vardır 10a10

fuzül fuzül söyler 70a1

Farsça ve Arapça bir veya iki ayrı ikilemenin bir arada kullanılması ile ikileme oluşturulmuştur

Hemān üç (11) kerre pey-ender-pey naŕre urub 104b10

Yunanaca bir kelime olan “alay”da da bir ikileme oluşturulmuştur.

Šāħib-ķırān-ı Őālemüñ (12) Őaskeri alay alay geçirdi. 55b11

➤ Soru edatı mı ve mu biçimleri de standart bir kullanıma henüz sahip değildir. İki biçimi de bir arada kullanılmaktadır:

Ammā sizler varınca *turur mu* žulemāta ķaçar” didi. 91a7

Lākin hıç *olur mı* Melik Ķāsım sūretā nŕola devletlü 130b11

Sonuç

VII- XIII. yüzyıllar arasında, Oğuzcanın lehçe özelliklerini taşıyan herhangi bir yazıt, yazılı metne veya esere şimdiye kadar tesadüf edilmemekle birlikte Oğuzca dil özellikleri, Orhun Abidelerinden XIII. yüzyıla kadar yazılan İslam öncesi ve İslām kabulü geçiş dönemi Türk dili eserlerinde Oğuzcanın dil özellikleri çok net bir şekilde müşahede edilmektedir. Kaşgarlı Mahmud’un anıtsal eseri Divān’ı-Lugāti’t-Türk’te, Oğuz lehçesi hakkındaki yorumları ve eserinde verdiği Oğuzca dil özellikleri bu düşüncüyü teyit etmektedir. Geçiş dönemi eserleri olarak tanımlanan iki dilli eserlerde, Oğuzcanın dil özelliklerinin belli, düzenli ve işlevsel bir ifade gücü kazandığı görülmektedir. Eski Türkçenin ilk yazıtları ve yazmalarından XIV. hatta IX yüzyıla kadar dilde yaşanan birçok değişim ve gelişim olmuştur. İncelenen Hamza-nāme’nin 72. Cildinde, eser Eski Türkçenin bazı özelliklerini taşımakla birlikte yaygın olarak görülen Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine, Türkiye Türkçesi seyir ve gelişimini barındıran dil özellikleri gözlenmektedir: Eski Türkçeden **tüne-**, **ayırt-**, **azdır-**, **bol-**, **ķaķ-**, **ķarıl-**, **ķo-** Eski Anadolu Türkçesinden **güleş-**, **eyt-**, **it-**, **ķaķ-**, **ķod-**, **süşeş-** Türkiye

Türkçesinden **ver-**, **de-**, **qoy-** fiil tabanları ve bu tabanlara gelen ilgili devirlerin dilsel özelliklerini taşıyan ekler tespit edildi. Tarihî Türk dilinin gelişim seyri, çok uzun bir tarih dilimine yayılan bu eserin barındırdığı ET, EAT ve TT sözcükleri ve dil özellikleri zaman zaman ikili ve hatta üçlü kullanımların bulunduğu (**tün < gice < gece**) isim, (**qo- < qod- < qoy-**) fiil ve eklerde müşahede edildi. **tün < gice < gece, -dur/-dır, -lık/luk, -u/-ı.** Bunlardan bazıları Hamza-nâme'nin 72. Cildinde tespit edilmeye çalışıldı. İsim, fiil ve eklerde tespit edilmeye çalışılan Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi unsurlar eserde çok fazla bir arada kullanıldığı tespit edildi. Oğuzcanın Türk dilleri arasında en işlevsel bir seviyeye ulaşırken hangi aşamalardan geçtiği ve onun tarihî seyri metnin barındırdığı sözcükleri ve eklerde çok açık olarak müşahede edildi.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2018). “*Ali Bin İshak'ın bâhnâmesinde fiil çekimleri ve yapıları*” XI. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi Sanat Etkinlikleri 09-11 Mayıs 2018 Konya.
- Adamoviç, M. (1994). *Kelile ü Dimne Türkische Handschrift T 189 der forschungsbibliothek Gotha*. Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms Verlag.
- Ağca, F. (2007). “Eski Türkçede {-A/-I/-(y)U} ünlü zarf-fiil eklerinin farklı bir işlevi üzerine”. *Türkbilig Dergisi*, 13, 3-17.

- Akalın, Ş. H. (1987). Ebü'l-Hayr-ı Rûmî Saltuk-nâme I, Ankara: *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının söz dizimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Argunşah, M. (2011). “Türkçede zarf-fiil eklerinin durum ekleriyle kalıplaşması”. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6, 55-68.
- Bakır, A. (2008). *Yazıcızâde 'Alî'nin Selçuk-nâme isimli eserinin edisyon kritiği giriş- metin – dizin*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bayraktar, N. (2004). *Türkçede filimsiler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Budak, A. (1995). “Türkmençe’de -galı>-alı zarf fiili”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 97, 219-232.
- Cemiloğlu, İ. (1994). *14. yüzyıla ait bir Kısas-ı Enbiyâ nüshası üzerine sentaks incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Daşdemir, M. (2000). *Dedem Korkut Kitabı'nın söz dizimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz Yılmaz, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesinde eylemsi*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçe’de isim-fiiller*. İstanbul: İstanbul Ün. Ede. Fak. Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig grameri -fiil-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar Of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkan, M. (1986). *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr) inceleme-metin I*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, E. ve Ay, Ü. (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

- Gabam, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Gülsevin, G. (2001). “Türkiye Türkçesinde birleşik zarf-fiiller”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 125-144.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Güner, G. (2008). *Karahanlı Türkçesinde fiil*. Yayımlanmamış doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıeminoğlu, N. (2003). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Hünerli, B. (2012). *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde zarf-fiiller*. Yayımlanmamış doktora tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, F. (2001). *Namık Kemal’in Mektuplarında söz dizimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koraş, H. (2013). “Türk Lehçelerinde hâl ekleri ve isim çekim ekleri ile teşkil edilen zarf-fiil şekilleri ve Türkiye Türkçesinde karşılıkları”. VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-25 Ekim 2008 III. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Özkan, M. (2000). *Türk Dilinin gelişme alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Salan, E. (2017). “{-IcAk} zarf-fiil eki ve varyantları üzerine”. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 45-73.
- Şçerbak, A. M. (2016). *Türk Dillerinin karşılaştırmalı şekil bilgisi üzerine Denemeler (Fiil)*. (Çev. Y. Karasoy, N. Hacızade ve M. Gülmez) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.(Eserin orijinali 1981’de yayımlandı).
- Tabaklar, Ö. (2011). “Göktürk harfli yazıtlarda –gAll eki üzerine”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 45, 269-274.
- Tekin, A. (1998). *Şirvanlı Mahmûd Tarih-i İbn-i Kesîr tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. İstanbul: *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*.

- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve zarf-fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi xv. yüzyıl gramer-metin-sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tulum, M. (2001). *Tazarru'nâme*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uçar, E. (2012). "Eski Türkçe -gInçA zarf fiil ekinin kökeni üzerine". *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araş. Dergisi*, 11, 47-52.
- Üstünova, K. (2016). *Eylem işletimi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Yelten, M. (1998). *Şirvanlı Mahmud Târih-i İbn-i Kesîr tercümesi (giriş-inceleme-metin-sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.